

GRONINGER MUSEUMMAGAZINE

16e JAARGANG - NR. 1 - DEZE UITGAVE WERD VERZORGD DOOR UITGEVERIJ INTERMED GRONINGEN

GRONINGER MUSEUM

19 - JAN - 2003 - 04 - MEI - 2003

GRATIS

FATALE VROUWEN

1860 - 1910

LIESBETH GROTENHUIS

Bijbelse vrouwen hanteren met enige regelmaat steekwapens. Salomé voerde een exotische sluierdans uit, zo perfect dat zij het van de romp gesabelde hoofd van Johannes de Doper vroeg. En kreeg. Aangereikt op een zilveren schotel. Judith voerde de vijandige generaal Holofernes dronken, tolde met hem zijn tent in en sloeg hem met zijn eigen zwaard de kop af. Delila ontzette Simson het geheim van zijn legendarische kracht en maakt er met scheermessen onmiddellijk een eind aan: de vlechten werden verwijderd. Wat bezielde dit trio?

SUGGESTIEVE STILTE

De vrouwen komen als overwinnaars uit de bus. Het motief voor de moordzuchtige activiteiten was voor alle drie anders. Salomé is oorspronkelijk een onderdeel van een didactische vertelling die Johannes de Doper de kop kost. Maar hierdoor kon hij wel de heiligenstatus verwerven, zoals de veelvuldig rond zijn hoofd geschilderde aureolen verklaren. En eigenlijk is Salomé de kwaadste niet: het boze genius is haar moeder die de dansende dochter in haar oor fluistert wat zij moet vragen. Judith was een keurige weduwe, zeker op moreel gebied. Zij ging om haar volk

GUSTAV ADOLPH MOSSA, SALOMÉ, 1907, AQUAREL, POTLOOD EN INKT OP KARTON, COLLECTIE VICTOR & GRETHA ARWAS, LONDEN

MAX LIEBERMANN, SIMSON EN DELILA, 1909, OLIEVERF OP DOEK, 125,6 X 175,8 CM, COLLECTIE STÄDTISCHES MUSEUM GELSENKIRCHEN

te redden op verleidingspad en bracht het hoofd van Holofernes op hol. Delila is eigenlijk alleen maar uit op een flinke som geld. Zij wint het vertrouwen van Simson en levert hem over aan het hoogste gezag van de Filistijnen.

In alle verhalen maakt een vrouw gebruik van haar uiterlijk om de man een loer te draaien. Salomé's dans luidt de dood in van een heuse profeet. Judith en Delila hebben een fysiek sterke man tegenover zich en krijgen hem klein, waar mannetjesputters en soldaten falen. Door hun schoonheid en vrouwelijkheid isoleren ze hem en kunnen zo hun slag slaan. Door deze inzet van vrouwelijk schoon worden de verhalen overgoten met een erotische saus, hoewel deze in de bijbel niet expliciet zijn uitgemeten. Maar juist door de seksuele laag niet expliciet te noemen, is deze wel degelijk aanwezig. Want wat gebeurde er toen Judith alleen met Holofernes in de tent was? Wat suggereert het dat Simson met zijn hoofd op Delila's schoot in slaap valt?

Liebermann voelde de broeierige sfeer goed aan, zo blijkt als hij zijn versie van Delila aanpast. De bijbeltekst verhaalt over Delila's overwinning: door hem onder flinke druk te zetten, verklapt Simson het geheim van zijn kracht.

Direct daarop roept zij de Filistijnse soldaten binnen om de klus te klaren. Iconografisch is dit een minder zweele oplossing: de aanwezigheid van anderen vermindert de erotische spanning dus Liebermann bant het leger nog even naar buiten. Zij gluren al wel door de ingang van de tent en de ontklede Delila is er duidelijk klaar voor: ze heft trots haar trofee en zoekt oogcontact met haar geldschietters. Zij heeft zelf de held ontmand.

HARDHEIDSGRAAD

Delila was het minst populair van de drie. Waarschijnlijk was zij niet hard genoeg: het ging bij haar niet om een afgehouden hoofd maar om afgesneden vlechten. Bovendien nam zij het heft niet in eigen hand, maar ze liet soldaten de lokken afknippen. Pas in een veel later stadium leidde dat tot Simsons dood.

Dan Judith, zij was pas doortastend. Dat leverde haar in de Middeleeuwen een goede naam op, moedig als ze zich in het hol van de leeuw waagde. Maar de negentiende-eeuwers herkenden in haar een gevaarlijke oer-verleidster, iemand die zwaarden weet te hanteren. Franz von Stuck portretteert haar ondubbelzinnig en duister. Zij staat fier

FRANZ VON STUCK, JUDITH EN HOLOFERNES, CA. 1926, OLIEVERF OP KARTON, 54 X 50 CM, COURTESY GALERIE KATHARINA BÜTTIKER, ZÜRICH

rechttop en bekijkt met een suggestief lachje haar liggende slachtoffer. Maar misschien sloeg Judith juist weer te ver door op de schaal van hardheid. Of misschien bleef het goede aureool van redster van haar volk om haar heen hangen. Hoe het ook zij, Salomé streefde ook Judit voorbij in populariteit. Zij had dan ook een aantal zeer aantrekkelijke kanten.

Zij is minder hard dan Judith, noem het vrouwelijker. Salomé maakte niet met voorbedachte rade het plan om Johannes de Doper van zijn leven te beroven. Sterker, zij koos voor de ontvoering op initiatief van haar moeder Herodias. Als marionet van haar kwade moeder noemt de bijbel niet eens haar naam, de Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus leverde deze over! Bovendien voerde een beul 'de daad'

uit, zodat zij met onbevleete handen het hoofd op de schaal kon aanpakken. De hardheid is een interessante graadmeter, vooral in relatie tot de drijfveren van de negentiende-eeuwse schilders. Het afhakken van hoofden maar ook knippen van haar waren traditionele castratiemetaforen. De angst van de negentiende-eeuwse man in een notendop.

SEXY DANS

De exotische dans waarmee Salomé haar publiek in vervoering bracht, is haar tweede sterke punt. Dans is vrouwelijk, kan verwijzen naar de seksuele daad en is een prachtig iconografisch gegeven. Salomé voerde deze uit ter gelegenheid van haar vaders verjaardag, koning Herodes. Haar optreden bood schilders de mogelijkheid om een vrouw

VERA WILLOUGHBY, SALOMÉ, CA. 1922, GOUACHE EN AQUAREL OP PAPIER, 30 X 25 CM, COLLECTIE VICTOR & GRETHA ARNAS, LONDEN

GUSTAVE MOREAU, SALOMÉ, CA. 1875, OLIEVERF OP DOEK, 80 X 40 CM, COLLECTIE MUSÉE GUSTAVE MOREAU, PARIJS

van alle kanten en in allerlei verleidelijke poses te schilderen. En de toeschouwer om deze vervolgens te bekijken. Juist tijdens haar dans kan de toe-

GEORGES-OLIVIER DESVALLIÈRES, SALOMÉ, GOUACHE OP PAPIER, 60 X 51 CM, PARTICULIERE COLLECTIE, FRANKRIJK, COURTESY GALERIE ELSTIR, PARIJS

schouwer zich zelfs een koninklijke verjaardagsgast wanen.

Gustave Moreau schiep met zijn talloze Salomé-vertolkingen een sterk prece-

dent. Hoog op haar tenen, in exotische gewaden, een bloem in haar hand. Zeven sluiers heeft ze nog te gaan. De serie is als een stripverhaal te lezen, op

het hoogtepunt verschijnt het hoofd van Johannes de Doper zwevend voor haar. Navolgers van Moreau gaan verder. In de literatuur maken auteurs als Wilde en Huysmans haar personage macaberder, kunstenaars volgden hen op de voet. Zo mengen zij de dans met het afhakken: het hoofd als een luguber attribuut. Maar het kan nog sterker als Salomé zich als een ware decadent ontpopt en het afgeslagen hoofd kust.

GEORGES-OLIVIER DESVALLIÈRES (1861-1950)

Desvallières werd sterk beïnvloed door Gustave Moreau. Hij was vooral actief als ontwerper en decorateur, onder meer in het Hotel Rouche in Parijs. In 1913 richtte hij met Maurice Denis een atelier op voor religieuze kunst en decoreerde hij kerken met fresco's en glas-in-lood ramen.

GUSTAV ADOLPH MOSSA (1883-1971)

Mossa werd geboren in Nice. Hij was de zoon van een schilder en een groot bewonderaar van Gustave Moreau. Van 1903-1917 hadden symbolistische thema's zijn voorkeur en werkte hij met name de fatale vrouw uit in een eigen stijl. Hierdoor werd hij de schilder van Nice en illustreerde daarnaast vele boeken. Zijn subtiele werk *Salomé*, te zien in de tentoonstelling, is duidelijk geïnspireerd op het gelijknamige toneelstuk van Oscar Wilde en roept de illustratie van Beardsley (ook in de tentoonstelling) in herinnering. Een groot deel van zijn leven was Mossa directeur van het Musée des Beaux Arts Jules Chéret in zijn geboortestad.

VERA WILLOUGHBY (OVERLEDEN 1939)

Over het leven van de kunstenares Vera Willoughby is weinig bekend. Ze werd geboren in Engeland en woonde vele jaren in Frankrijk. Daarnaast reisde ze veel door Europa. Zij exposeerde in de Walker Art Gallery in Liverpool, de Royal Society of Portrait Painters, het Royal Institute of Painters in Watercolour en de International Society in Londen tussen 1905 en 1919. In de periode tussen 1925 en 1938 illustreerde ze publicaties voor de uitgever Peter Davies, waaronder verscheidene Engelse romans en vertalingen van Griekse poëzie. Veel van haar werk heeft de Griekse mythologie en bijbelse vertellingen als thema. Daarnaast was ze geïnteresseerd in de rol van de vrouw in een harem.

FRANZ VON STUCK (1863-1928)

Van Stuck studeerde van 1878 tot 1885 respectievelijk aan de Koninklijke Kunstgewerbeschule en de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunst in München en illustreerde aanvankelijk tijdschriften zoals *Pan* en *Jugend* (van dit laatste blad werd de naam Jugendstil afgeleid). In 1892 was hij een van de oprichters van de *Sezession* van München. In 1895 ging hij les geven aan de Academie van München, o.a. aan Kandinsky, Klee en Albers. Hij ontwierp een eigen woning en atelier, de Villa Stuck. In 1914 liet Von Stuck het pand verbouwen naar een nieuw ontwerp van zijn eigen hand.

MAX LIEBERMANN (1847-1935)

Lieberman, zoon van een Joodse fabrikant, studeerde filosofie en kunst in Berlijn en Weimar. In 1873 bezocht hij Parijs, in 1876 Nederland. Van 1878 tot 1884 woonde hij in München. In 1894 exposeerde hij op de Salon in Parijs. In 1897 werd hij benoemd tot professor aan de Akademie der Kunst in Berlijn. In 1898 was hij mede-oprichter van de *Sezession* in Berlijn. Vanaf 1914 begon hij zich terug te trekken in zijn huis in Berlijn. In 1933 kreeg hij een werkverbod van de Nazis.

SALOMÉ VAN WILDE EN BEARDSLEY

OSCAR WILDE (1854 - 1900)

SALOMÉ, 1894 (fragment)

A huge black arm, the arm of the Executioner, comes forth from the cistern, bearing on a silver shield the head of lokanaan. Salome seizes it. Herod hides his face with his cloak. Herodias smiles and fans herself.

Ah! Thou wouldst not suffer me to kiss thy mouth, lokanaan. Well! I will kiss it now. I will bite it with my teeth as one bites a ripe fruit. Yes, I will kiss thy mouth, lokanaan. I said it; did I not say it? I said it. Ah! I will kiss it now... But wherefore dost thou not look at me, lokanaan? Thine eyes that were so terrible, so full of rage and scorn, are shut now. Wherefore are they shut? Open thine eyes! Lift up thine eyelids, lokanaan! Wherefore dost thou not look at me? Art thou afraid of me, lokanaan, that thou will not look at me?... And thy tongue, that was like a red snake darting poison, it moves no more, it speaks no words, lokanaan, that scarlet viper that spat its venom upon me. It is strange, is it not? How is it that the red viper stirs no longer?... Thou wouldst have none of me lokanaan. Thou rejectest me. Thou didst speak evil words against me. Thou didst bear thyself toward me as to a harlot, as to a woman that is a wanton, to me, Salomé, daughter of Herodias, Princess of Judaea! Well, I still live, but thou art dead, and thy head belongs to me. I can do with it what I will. I can throw it to the dogs and to the birds of the air. That which the dogs leave, the birds of the air shall devour... Ah, lokanaan, lokanaan, thou wert the man that I loved alone among men! All other men were hateful to me. But thou wert beautiful! Thy body was like a column of ivory set upon feet of silver...

If thou hadst seen me thou hadst loved me. I saw thee, and I loved thee. Oh, how I loved thee! I love thee yet, lokanaan. I love only thee... I am athirst for thy beauty; I am hungry for thy body; and neither wine nor apples can appease my desire. What shall I do now,

AUBREY BEARDSLEY, THE CLIMAX (SALOMÉ), 1893, LIJNLIJCHÉ, 34,3 X 27,2 CM, COLLECTIE ALESSANDRA EN SIMON WILSON, LONDEN

lokanaan? Neither the floods nor the great waters can quench my passion, I was a princess, and thou didst scorn me. I was a virgin, and thou didst take my virginity from me. I was chaste, and thou didst fill my veins with fire... Ah!

Ah! Wherefore didst thou not look at me? If thou hadst looked at me thou hadst loved me. Well I know that thou wouldst have loved me, and the mystery of Love is greater than the mystery of Death.

AUBREY BEARDSLEY (1872-1898)

Beardsley was een van de meest beroemde figuren uit de negentiger jaren van de negentiende eeuw. Hoewel grotendeels autodidact, volgde hij een avondopleiding aan de Westminster School of Art. Daarnaast werd hij aangemoedigd door Burne-Jones en bezocht in 1892 de Franse schilder Puvis de Chavannes. In 1893 illustreerde hij de *Morte d'Arthur* van Thomas Mallory voor de jonge uitgever J.M. Dent. In dat jaar maakte hij ook kennis met Oscar Wilde, die hem opdracht gaf de Engelse versie van zijn Franse toneelstuk *Salomé* te illustreren dat hij in 1894 voltooide. Hij werd kunstredacteur van *The Yellow Book*, een tijdschrift van de decadenten in de jaren negentig, waar hij in 1895 werd hij ontslagen vanwege zijn vriendschap met Oscar Wilde die wegens sodomie was veroordeeld. Op verzoek van Leonard Smithers leverde hij regelmatig bijdragen voor het tijdschrift *The Savoy* en publiceerde hierin illustraties en teksten voor onder meer Gautier's *Mademoiselle de Maupin*. Beardsley verbleef in deze periode afwisselend in Dieppe, Parijs en Brussel en stierf in 1898, in Menton (Frankrijk), op 25-jarige leeftijd.